

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ
«ԱՅԱՍ» ծովային հետազոտությունների ակումբ

Միջազգային գիտաժողովի
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

ԾՈՎԻ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ - ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹՆ Է
ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Институт Истории НАН РА
Клуб Морских Исследований «АЙАС»

ТЕЗИСЫ
Международной научной конференции

КУЛЬТУРА МОРЯ - КУЛЬТУРА ЧЕЛОВЕЧЕСТВА
В ДИАЛОГЕ ЦИВИЛИЗАЦИЙ

Միջազգային գիտաժողովի հիմնադրույթներ

**Տիեզերական օվկիանոսի և երկնային ծովի վերաբերյալ
պատկերացումները հայոց դիցամտածողության մեջ**

Գոհար ՎԱՐԴՄՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտ
gohar.vardumyan@gmail.com

**Представления о космическом океане и небесном море в
армянском мифомышлении**

Гоар ВАРДУМЯН

Армения, Институт истории НАН

Ջրի տարերքին առնչվող պատկերացումները տարաբնույթ
դրսևորումներ են ստացել դիցաբանության մեջ, որոնցից տիե-
զերական օվկիանոսը (Աբգու, Օվկիանոս) և երկնային ծովը (Ծի-
րանի ծով) ներկայացնում են նախաստեղծ ջրերը, նույնանալով
Քաոսին, որից սկիզբ է առել Կոսմոսը:

Ա) Հայոց առասպելաբանության մեջ տիեզերական օվկիա-
նոսով են անցնում երկնային ճամփորդները՝ Արևը, Լուսինը, ա-
ստղերը, այնտեղ են գտնվում աստղատները: Տիեզերական օվ-
կիանոսի վերաբերյալ պատկերացումները մաքրման փուլով են
Հայկ նահապետի կերպարում, ուրվագծելով հայոց հնագույն
պատմության տարածական ու ժամանակային սկիզբը:

Բ) Տիեզերական օվկիանոսի աստվածներից են երկնային
ջրերի իմաստուն հովանավոր Հայան և ծիրանի ծովից ծնունդ
առնող Արև-Վահագնը: Տիեզերական օվկիանոսում են բնակ-
վում Արեգակնային համակարգության մոլորակներն ու յուսա-
տուններն անձնավորող բիայնական դիցաբանի Խալդին՝ Լուսն-
թագ-Յուլիստերը, Ծիվինին՝ Արևը, Ծիեյարդին՝ Լուսինը, Սար-
դին՝ Արուսյակ-Վեներան, Ծինուլարդին՝ Երևակ-Սատուրնը, Ար-
դին՝ Փայլածու-Մերկուրին:

Գ) Տիեզերական օվկիանոսի մաս է կազմում Երկնային ծո-
վը՝ անձրևի, խոնավության, ջերմության, կյանքի աղբյուրը, ո-

րոտ-կայծակի անձնավորումը, որպիսիք են Թեյշերան, Արամազդը: Երկնային ու երկրային ջրերը արտացոլում են գտել Երվանդունի-Արտաշիսյան շրջանի Անահիտ և Աստղիկ դիցուհիների կերպարներում, որոնք հանդես են գալիս իբրև բերրիության, արգասավորության, պտղաբերության հովանավորներ:

Տիեզերական օվկիանոսի և երկնային ծովի վերաբերյալ պատկերացումները հին հայոց դիցամտածողության մեջ արտացոլում են մեր հեռավոր նախնիների տիեզերաբանական գիտելիքները և դրանց հետ կապված հավատալիքները, պաշտամունքը:

Միջազգային գիտաժողովի հիմնադրույթներ

**Երկնային լուսատուներն ու երևույթները Հայաստանի
ժայռապատկերներում**

Կարեն ԹՈՒՄԱԹՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտ
karen.tokhatyan@gmail.com

**Небесные светила и явления в наскальном искусстве
Армения**

Карен ТОХАТЯН

Армения, Институт истории НАН

Հայոց մշակույթը լի է Տիեզերքին առնչվող իրողությունների արտացոլումներով: Դրանց պատկերային արտահայտություն են նաև ժայռապատկերները, որոնցում բազմաթիվ են երկնային լուսատուներն ու երևույթները:

Ա/ **Արեգակի** նշաններն ամենաառատն են ժայռապատկերներում, հաճախ է հանդիպում Արևի ու հավերժության խորհրդանիշ կեռիաչը: Կան **Լուսնի** տարբեր փուլերը մեկտեղ ցուցադրող պատկերներ: Օղակների որոշ խմբեր կարող են **մուրակներ** նշանակել: **Աստղերը և աստղախմբերը** ներկայացված են 4-6-8 ճառագայթանի աստղանշաններով: Կա Հայկ (Օրիոն) և Ցուլ **համաստեղությունները** մեկտեղ ցուցադրող պատկերազույգ և թռչնի սխեմային մի պատկեր, որը նման է Արծվին: Համաստեղությունը պատկերվել է ոչ միայն կենդանի էակի, այլև իրական՝ քարտեզային տեսքով: Սևսարի երկնադիտարանում գծագրված է երկնուլորտի մի ընդարձակ տիրույթ՝ ինը համաստեղություն և Ծիր Կաթնի մի հատվածը, իսկ Վարդենյաց լեռնանցքի քարասալերին պահպանվել են երեք համաստեղության՝ մ.թ.ա. III հազ. արված պատկերներ: Սևսարում կա **Ծիր Կաթնի** լուսավոր հատվածները նշող ևս երկու մեծ կետախումբ: **Երկրագունդը** պատկերվել է խաչամիջուկ սկավառակի

տեսքով: **Արևածագի ու մայրամուտի** կետեր են փորագրված որոշ ժայռաքեկորների վրա:

Բ/ Երկնային երևույթների պատկերումը ևս կարևորվել է հեռավոր անցյալում: Արևի ու Լուսնի **խավարման** արտահայտություն կարող են լինել լուսնափուլեր ցուցադրող որոշ պատկերներ: **Գերնոր աստղի** բռնկումը պատկերվել է ճառագայթավոր սկավառակի տեսքով: Երկնաքարի անկում՝ խոշոր **ասուպի** երևույթ է պատկերված Սևսարի համալիրում: **Գիսավոր** կարող են լինել ժայռանկարի հորինվածքի վերին մասում առկա պոչավոր օղակները: **Մթնոլորտային երևույթներից** գերակշռում է կայծակը, կան նաև ամպ ու անձրև ու ծիածան հիշեցնող ժայռապատկերներ:

Գ/ Ժայռապատկերներում գիտական մտքի բազմաթիվ դրսևորումներ կան: Զարեղեն **օրացույցներն** արտահայտում են 14, 27 և 29 զծիկներով լուսնային ամիս, 30, 31 փոսիկներով արեգակնային ամիս և 12 փոսիկներով տարի: Որոշ պատկերներ **կողմնացույցի** դեր են ունեցել՝ կան ըստ Երկրի կողմերի ուղղված խաչանման նշաններ: **Աստղագիտական գրանցումներով** ժայռապատկերները տեղեկություններ են կրում լուսատուների դիրքի և տեսանելիության մասին: Ժայռերին փորագրված են **Կենդանաշրջանի նշաններ** և աստղագիտական իմաստ կրող այլ **գաղափարագրեր**, որոնք հարատևել են հայ միջնադարյան մատենագրության մեջ:

Հայոց աշխարհի բյուրավոր ժայռապատկերները մատնանշում են նախնյաց աշխարհընկալման մեջ երկնային երևույթների և լուսատուների, հատկապես՝ Արևի, աստղերի ու համաստեղությունների նշանակալի տեղը:

Միջազգային գիտաժողովի հիմնադրույթներ

**Կիլիկյան Հայաստանի երաժշտական մշակույթը.
Ներսես Շնորհալի**

Արիի ՎԱՐԴՈՒՄՅԱՆ

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան
avardumyan8@gmail.com

**Музыкальная культура Киликийской Армении.
Нерсес Шнорали**

Арти ВАРДУМЯН

Армения, Институт древних рукописей Матенадаран
имени св. Месропа Маштоца

Կիլիկյան Հայաստանը իր մշակութային ծաղկմանը հասավ XII դ. մեծատաղանդ երգահան Ներսես Դ Շնորհալու կամ Ներսես Կոլայեցու (Երգեցող) օրոք: Նա ծնվել է Ապիրատ Պահլավունի «մեծագոր» իշխանի ընտանիքում: Ժամանակակիցների հավաստմամբ նա գերապայծառ վարդապետ էր, մեծահռչակ բանաստեղծ և երաժիշտ, ում տաղաչափական արվեստը արժանի էր լավագույնը համարվել ո՛չ միայն հայերի, այլև հույների ու լատինացոց մեջ:

Տարիներ շարունակ երիտասարդ Շնորհալին հորինել ու կատարել է հոգևոր երգեր, վերախմբագրել հայոց Շարակնոցը, ինչպես նաև համալրել է հայոց Պատարագի երգեցողությունը բազմաթիվ նշանակալի սրբասացություններով: Շնորհալու ստեղծագործական ներկայակերտ հարուստ է, նրա գրչին են պատկանում Արևազալի երգերը: Շնորհալին զարգացած միջնադարի այն բազմակողմանի երաժիշտն էր, ով ոչ միայն հանճարեղ երգահան էր, այլև անգուգական կատարողն էր իր երգերի, ինչպես նաև նշանավոր աստվածաբան: Նա հույժ ծաղկեցրեց նաև հայոց խազագրության արվեստը՝ դրա տիրապետումը պարտադիր դարձնելով բոլոր քահանաների համար:

Ներսես Շնորհալին հայ հոգևոր երգաստեղծության ոճը հասցրեց իր զարգացման գագաթնակետին՝ Կիլիկյան Հայաստանի երաժշտական արվեստը բարձրացնելով այնպիսի մակարդակի, որով նախանշվեց հետագայում Վերածննդին հատուկ մարդասիրական շարժման միջազգային հունը: